

DEUİFD LIX / 2024, ss. 153-175.

ALİ HİBRÎ EFENDİ VE HAVÂSSU'L-KUR'ÂN TARZINDA
BİR ESERİ: *ŞİFÂÜ'L-EBDÂN**

Fatma Zehra DONAT**

ÖZ

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, bizlere gerçeği gösteren bir belge niteliğindedir. İman eden toplulukları doğru yola ileten bir rehberdir ve rahmet kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in görünen yüzünün arkasında sayısız gizli, açık güzel sırlar bulunmaktadır. İnsanlar, bu sırları anlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalardan bir tanesi de Havâssu'l-Kur'ândır. İslâm âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'in belli bir tertip üzere okunmasıyla Kur'ândaki bazı havâslara nail olabileceğimizi dile getirmektedir. İnsanlar maddî manevî hastalıklarına şifâ olması için de havâssu'l-Kur'ân'dan faydalanmışlardır. Bu bağlamda havâssu'l-Kur'ân eserleri yazılmıştır. Bu yazılan eserlerden bir tanesi de 17. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Ali Hibrî Efendi tarafından yazılan *Şifâü'l-Ebdân* isimli eserdir. Ali Hibrî Efendi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili birkaç yıl öncesine kadar da geniş çaplı bir çalışma olmadığına rastlanılmıştır. Kütahya'da sağlam bir medrese eğitimi ile yetişen müellifin Eğriboz/Kızılhisar'dayazdığı ve Kapudan Mustafa Paşa'ya sunduğu bu hacimli eseri hakkında literatürde yeterince bilginin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada Ali Hibrî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgilere yer verilmiş, havâssu'l-Kur'ân tarzında olan, bedenlerin maddî manevî rahatsızlıklarına şifâ kaynağı olarak kaleme aldığı eseri "*Şifâü'l-Ebdân*" ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Eserin nüsha ve muhteva incelemeleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâm Edebiyatı, Duâ, Havâssu'l-Kur'ân, Şifâ, Ali Hibrî.

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddî açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışma, "Hibrî Ali Kütahyavî ve Havâssu'l-Kur'ân ile Alakalı Eseri: Şifâü'l - Ebdân" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Türk İslâm Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi. zehraddonat03@gmail.com
Orcid.org: 0000-0001-5526-0262

Makalenin Gönderilme Tarihi : 02.03.2024

Makalenin Kabul Tarihi : 02.05.2024

ALI HİBRÎ EFENDİ AND A WORK IN THE STYLE OF HAVÂSSU'L-
QUR'AN: *ŞİFÂUL-EBDÂN*

ABSTRACT

The Holy Quran, sent as a mercy to the worlds, is a document sent to us that shows the truth. It is a guide and mercy that guides the believing communities to the right path. There are countless hidden and open beautiful secrets behind the Holy Quran. People have made studies to understand these secrets. One of these works is Havassu'l-Kur'an. Islamic scholars state that we can achieve some of the atmospheres in the Quran by reading the Quran in a certain order. People also benefited from Havassu'l-Qur'an to heal their material and spiritual diseases. In this context, havassu'l-Qur'an Works were written. One of these written works is the work called *Şifâi'l-Ebdân*, written by Ali Hibrî Efendi, one of the Ottoman scholars of the 17th century. It has been observed that there is not enough information in the literature about this voluminous work, which the author, who grew up with a solid madrasah education in Kütahya, presented to Kapudan Mustafa Pasha in Eğriboz/Kızılhisar. In this study, information about the life and works of Ali Hibrî Efendi is included, as well as information about his work "*Şifâi'l-Ebdân*", which is in the style of Havâssu'l-Qur'an and written as a source of healing for the material and spiritual ailments of the bodies. The copy and content of the work were examined.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Prayer, Havâssu'l-Qur'an, Healing, Ali Hibrî.

Giriş

Havâss kelimesinin manası, sözlükte nitelikler, kendilerini avamdan farklı, tek başına müstakil ve üstün olduğunu gören kendilerine üstünlük tanınan kimseler, avama karşı seçkin kimseler gibi manalarda kullanılmaktadır.¹ Arapçada, bir toplumda ileri gelenler sınıfı, seçkin kimseler anlamında kullanılmaktadır. Tasavvuf yoluna yönelmiş, Allah'a kavuşmak için o yola girmiş kimselere de bu isim olmuştur. Gerçeğe, vuslata eren kişiye de havâssu'l-havâs, havâssu'l-hâs denir. Bunun mukabili avamdır. Havâss'ın bir başka manası da şudur: Kur'an'da geçen âyetlerin, surelerin, duâların, Allâh'ın esmânın kendilerine has özellikler taşıdığı savunulur. Bunları belirli koşullarda belirli sayıda okuyan veyahut herhangi bir surette, belirli zaman dilimlerinde yazan kişinin, istediğine sahip

¹ Türk Dil Kurumu (TDK), "Havâss" (27 Kasım 2023).

olabileceğine inanılır. Bu işi yapan kimselere havâsıcı denir. ² Havâss, hâs ile hâsse sözcüklerinin çoğulu olup havâss-ı vükelâ, havâss-ı belde, bazı tedavi edici özellikleri, havâss-ı Kur'ân-ı Kerîm, havâss-ı ism-i a'zam; bir şeyde bulunup sâirinde bulunmayan kuvvet, keyfiyet, hâlet-i mahsûsa anlamlarına da gelmektedir. ³

Tasavvuf anlayışında havâss; başkalarında bulunmayan birtakım bilgi ve yeteneğe sahip velilere havâss veya ehl-i husûs, bunların en seçkin olanlarına hâssu'l-havâs veya hâssatu'l-hâssa adı verilir. Böylece tasavvufî anlayışta Müslümanlar avam ve havâss şeklinde iki kategoriye ayrılır. Havâss ve hâssu'l-havâs, şer'î mükellefiyetler hususunda halkla aynı yargılara tâbi olup avama uygulanan hükümler onlara da uygulanır. Fakat havâssın İslâmın edebine göre hareket etmesi sonucunda farklı durumlara sahip olması onu halktan ayırır. ⁴

Bazı âlimlerin tarifine göre; “Havâssu'l-Kur'ân, Kur'ân'dan bazı kelime, âyet ve sûrelerin bir düzen dahilinde okunması veya yazılması halinde niyet ve maksada uygun sonuçlar veren tesir ve özelliklerinden bahseden bir disiplini ve bunun literatürünü ifade eder.” ⁵Havâssu'l-Kur'ân ilmi, rivâyete dayanan ilimlerden biridir. Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has özellikleri olduğuna dair İslâm âlimlerinden rivayetler bulunmaktadır. Bu ilim dalının Hz. Peygamber dönemine kadar uzandığı iddia edilir. “Havâssu'l-Kur'ân, müminlerin Kur'ân'a olan sonsuz geniş inançları Kur'ân-ı Kerîm'i hayatın merkezi haline getirmelerinden meydana gelmiştir. Bu inanç felsefesi paralelinde hareket eden isim de İbn Kayyim'dir. (ö.751/1350) İbn Kayyim, Kur'ân'ın çeşitli hassalara sahip olduğunu şöyle dile getirmektedir: Allâhın sözlerinin üstün olduğunu ve bazı âyet-i kerimelerin okunmasıyla faydasının görüldüğünü, şifâli

² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), “Havâs” 142.

³ Ebu'z-Ziyâ Mehmed Tefvik, *Lugât-i Ebu'z-Ziya* (İstanbul: Matbaa-i Ebuziyâ, 1306/1888), “Havâss” 460. Muallim Nâcî, *Lugât-i Nâcî* (İstanbul: Asir Matbaa, 1308/1891) “Havâss” 368.

⁴ Süleyman Uludağ, “Havâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları,1997), 16/517.

⁵ Eroğlu, “Havâssü'l-Kur'ân” 16/ 522-523.

⁶ Huriye Akbıyık, *Kur'ân İlimlerinden Birisi Olarak Havâssü'l-Kur'ân*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 59-60.

olduğunu, bir koruma olduğunu ve âlemlere rahmet olduğunu dile getirmiştir.⁷

Taşköprülü-zâde'nin (ö.968/1560) tarifine göre ise "İlm-i Havâs Zebûr, İncil ve Kur'an'dan Allâh'ın isimlerinin belli bir düzene göre okunması veya yazılmasından ve bu isim ve duâların kendisiyle münasebetinden kaynaklanan özelliklerini araştıran bir ilimdir. Kişi indirilmiş kitaplarda yer alan Esmâ ve duâlarla iştiğal ederek kutsî bir tarafa yönelir ve kendini meşgûl eden şeylerden boşanır. Bu kutsî yöneliş ve arınma ile üzerine birtakım eserler ve nurlar yayılır. İşte zikredilen bu işlerle meşgûl olma sebebiyle bir istidat kazanmış olur."⁸

Hız. Peygamber'in şifâ niyetiyle Kur'an'dan okunan âyetlerde farklı faydalar olabileceğini tavsiye ettiği bilinmektedir. Bu söylemlerin dayanakları incelenmelidir. Bazılarının doğru olduğu saptansa da bu işlemi duâ ve yakarış anlamında anlayıp onun ötesinde bir anlama yormamak gerekir. İslâm inancına göre samimiyet ve ihlâsla yapılan duâ Allâh katında kabul görür. Zerkeşi'nin, bu husustaki bazı anlatıları aktardıktan sonra Kur'an-ı Kerim'in lütfundan, ihsanından ve havâssından faydalanmak isteyen kişinin samimiyetle Allâh'a yönelip O'na yakarması, O'nun kitabı üzerinde iyice düşünerek kalbini güzelleştirmesi, gece gündüz Kur'an'ın mucizelerine inanarak ona bağlanması durumunda dileğine kavuşabileceğini söylemektedir.⁹ Bir müslümanın tıbbın gelişmediği dönemlerde hastalığına şifâ bulma niyetiyle Kur'an'ın eşsiz hazinesinden kendine bir şifâ araması ve psikolojik olarak da iyileşeceğine inanması modern tıbbın ve psikolojinin de uygun gördüğü bir durumdur.¹⁰

İslâm âlimleri, Havâssu'l-Kur'an'ın bedenlere maddi manevi şifâ olduğuna dair Hız. Peygamber'in hadislerini kaynak olarak göstermişlerdir. Havâss ilmine ait hadislerin İslâm âlimleri tarafından yazılan eserlerde farklı başlıklar altında olduğunu gördük. Havâss ile ilgili hadislerin nakledildiği örneklere Şifâü'l-Ebdân adlı tez çalışmamızda bolca yer verilmiştir.

⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. EbuBekir *ez-Zer'i ed-Dimeşkî. Zâdu'l-Meâd fî HedyiHayri'l-İbâd*, Muessetu'r- Risâle (Beyrût:1998), 162.

⁸ Taşköprizâde, *Miftâhu's-Saâde ve Mesâbîhu's Seyâde fî Mevzûâtî'l Ulûm* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 1/341.

⁹ Zerkeşi, *el-Burhân*, tah. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Daru'l-fikr, 1988), I/ 432-433, 434-448.

¹⁰ Eroğlu, "Havâssü'l-Kur'an" 16/ 522-523.

Esmâü'l-Hüsnâlarda Havâssu'l-Kur'ân şu şekilde değerlendirilmektedir: Her millette olduğu gibi, Müslüman Türk halkı arasında da dinî-gayrı dinî bazı şeylere inanılmakta, korkudan, âfetten, yangından, kötülerin şerrinden yaradana onun adlarıyla duâ ederek ona sığınmaktadır. Ayrı bir araştırma niteliğinde olan bu inanç ve geleneklerde muskadan boyunda taşınan En'âm (en çok okunan sureler mecmuası)'a; evlerde ve iş yerlerinde asılı olan levhalara kadar, hatta Ashâb-ı Keyf'in gemisi diye yazılıp çizilen gemilerin bayrak ve yelkenlerinde bile Esmâü'l-Hüsnâ'dan birçoğunun yer aldığını görüyoruz. Bundan sonra da Allâh'ın güzel isimlerinin halk arasında ne derece yaygın olduğunu öğreniyoruz.¹¹

Havâssu'l-Kur'ân'a yönelik müstakil kaynaklar, konuyu bölüm halinde ele alan kaynaklar ve hadis mecmualarında geçen kaynaklar olarak ayrılan eserler kaleme alınmıştır.¹² Bu eserlerin halk tarafından yaygın olarak bir inanç kültürüyle okunduğu, uygulandığını ve yazıldığını söyleyebiliriz. Bu yazılan eserlerden bir tanesi de Ali Hibrî Efendi'nin *Şifâü'l-Ebdân* isimli eseridir. Literatüre yeni yeni kazandırılan bu değerli eser ve eserin müellifi hakkında bilgiye aşağıda yer verilecektir.

1. Ali Hibrî Efendi ve Eserleri

1.1. Ali Hibrî Efendi'nin Hayatı

Şifâü'l-Ebdân adlı eserin müellifi Ali Hibrî Efendi'dir. Kütahya'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mustafa, dedesinin Pîr Mehmed olup Bülbülzâde mahlası ve Kütahyevî nisbesiyle de anılır.¹³ Ebû Mehemed (Mehmed) Hibrî Ali b. Mustafa b. Pir Mehemed el-Kütâhî el-Kızılhisârî, mahlası da Bülbülzâde olarak geçmektedir.¹⁴ Kaleme aldığı diğer eserlerinde de “Ali el-Hibrî, el-Kütâhî, el-Germiyânî” mahlaslarını kullandığı görülmektedir.¹⁵ 1050 (1640-1) tarihinde yazdığı *Tuhfetü't-Tullâb*

¹¹ Halil İbrahim Şener, *Manzûm Esmâü'l Hüsnâlar* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985), 83.

¹² Bu eserlere ve eserler hakkında bilgilere “Hibrî Ali Kütahyavî ve Havâssu'l-Kur'ân ile Alakalı Eseri: Şifâü'l -Ebdân” isimli doktora tezimizde yer verilmiştir.

¹³ M. Sait Özvarlı, “Hibrî, Ali Efendi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1998) 17/428.

¹⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/326-327.

¹⁵ Ali Hibrî Efendi, *Münyetü'l-Abidin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 949), 5^a.

adlı risâlesinde adını “el-Kütâhî” olarak belirtmesi ¹⁶Hibrî mahlasını ilerleyen dönemlerde tahminen kuvvetli bir eğitim almasından dolayı mürekkep yalamış yutmuş manasında olduğu için kullanmış olabileceğini düşündürmektedir. Ali el-Hibrî *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*’nde adını söylemeden evvel Kızılhisârî ve Hibrî mahlaslarını kullanmıştır.¹⁷

*Ve bu abd-i zâif şikeste-bâl
Ve müzhib-i nahif serkeşte-ikbâl,*

*Meveddet şebrinin mûr-ı garibi
Muhabbet keşfinin andelibi Kızılhisârî Hibrî*¹⁸

Yazdığı eserlerin bir kısmında kitabın sonunda “el-Kütâhî” ve “Kızılhisârî” mahlaslarının ardından “övünerek Kütahyalı” ve “övünerek Kızılhisarlı” anlamında “fahhâran” ibaresini kullanmaktadır. ¹⁹Taradığımız kaynaklarda “Bülbülzâde” lakabı müellifin kendi yazdığı eserlerde belirtilmemiş fakat biyografî eserlerinde geçmesi dikkatimizi çekmektedir: “Bülbül” lakabı Osmanlı’da Kur’ân’ı ve hadisleri ezbere, adeta bir bülbül gibi okuyanlara, çok güzel şiir yazarlara ve güzel sesli olanlara verilen bir lakaptır. Yukarıda verilen ve künyelerini zikrettiği beytin son mısrasındaki “Muhabbet keşfinin andelibi Kızılhisârî Hibrî” ifadesinde yer alan ve bülbül sesli kimseler için kullanılan “Andelîb” kelimesinin buna işaret ettiği düşünülebilir.²⁰

İlhâmî Günay’ın Ali Hibrî Efendi’nin *Şifâü’l-Ebdân* adlı eser üzerine hazırladığı makalede müellifin isminde yer alan Hibrî lakabının

¹⁶ Ali Hibrî Efendi, *Tuhfetü’l-tullâb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 2515),1b.

¹⁷ Merve Köksal *Osmanlı Dönemi Fıkh-ı Ekber Tercümeleri ve Ali El-Hibrî El-Kütâbî’nin Tercümesi* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 64.

¹⁸ Ali Hibrî Efendi, *Şerhu’l Fıkhî’l-Ekber* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nurosmaniye, 4917), 2b.

¹⁹ Ali Hibrî Efendi kendisi için “fahhâran” mahlasını kullanmıştır. Bk. Hedyetü’l-Hibrî (Hamidiyye, 581), 3a; *Zubru’l-masâr* adlı eserinde ayrı düştüğü doğup büyüdüğü şehir olan Kütahya’ya ve ahalisine duâ etmektedir. Yine ayrıca eserlerinin büyük bir kısmını yazdığı yer olan Kızılhisâr beldesi ve ahâlisi için duâ etmektedir. Bk. *Manzûmeminilmi’l-Kelâm* (Şehid Ali Paşa, 1077), 108b.

²⁰ Köksal, *Osmanlı Dönemi Fıkh-ı Ekber Tercümeleri ve Ali El-Hibrî El-Kütâbî’nin Tercümesi*, 64.

“mürekkeple uğraşan kimse” manasına geldiği söylenerek bu lakabın yazara çok sayıda eser yazması nedeniyle mecazen verilmiş olduğu olasılığı üzerinde durulmuştur.²¹ Fakat Mehmet Güler’in makalesine göre Hibrî Ali Efendi’nin nispet ekiyle kullandığı “hibr” kelimesinin sözlük anlamı kontrol edildiğinde; kelimenin mürekkeple ilişkili anlamının yanı sıra “hoca, öğretmen”,²² “bilgin, âlim”,²³ “âlim ve fâzıl kimse”,²⁴ “âlim, dânâ; sâlih, perhîz-kâr adam” anlamlarının bulunduğu görülmektedir. Ayrıca lügâtlerin, bu kelime için -yine aynı kökten olan- “habr” sözcüğüyle ilişkili olarak “sevinç, sürur”²⁵, “İsrailoğulları bilgini”,²⁶ “Yahudi âlimi”,²⁷ gibi anlamları da verdikleri görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle Ali Hibrî Efendi’nin lakabı olarak ifade edilen “Hibrî” kelimesinin mürekkeple değil de sözcüğün âlim ve bilgin manalarıyla ilgili olarak düşünülmesi bize göre daha doğru olabileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte müellifin bazı eserlerinde karşılaşılan manzum parçalarda, *Zubrû’l-Masîr* isimli manzum eserinde ve methiyelerinde “Hibrî” sözcüğünü lakap olarak kullandığını söyleyebiliriz. Böylece araştırma çalışması olan makalede dile getirilen Hibrî’nin, Ali Efendi’ye mecazen verilmiş bir lakap oluşuyla ilgili ihtimalin ortadan kalktığını zira Hibrî sözcüğünün bizzat yazarın kendisi tarafından kullanılan bir mahlas olduğu söylenilebilir.²⁸

Kütahyalı olup orada doğan yazar, bunu *Hedîyyetü’l-Hibrî* isimli eserinde

“Maskat-ı resi ve vatan-ı asliyesi olan

Kütahiye nâm şirin makam

²¹ İlhâmi Günay, “Ali Hibrî El-Kütahî’nin Havâssü’l-Kur’ân Konusundaki Şifâü’l-Ebdân’ının Yeni Bir Nüshasının Literatüre Kazandırılması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences* (48. Sayı Nisan 2016), 314 – 331.

²² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 19. Basım, 2016), “Hibr”, 1/366.

²³ İlhan Ayverdi, *Misallî Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 1. Baskı, 2010)“Hibr”, 2/505.

²⁴ Mustafa Efendi Ahteri, *Ahteri-i Kebir*, haz. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak (Ankara: TDK Yayınları, 2009) “Hibr”, 344.

²⁵ Ahteri, “Hibr”, 269.

²⁶ Devellioğlu, “Hibr”, 304.

²⁷ Ayverdi, “Hibr”, 505.

²⁸ Güler, Mehmet. “Hibrî Ali Efendi’nin Bilinmeyen Kasideleri”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12. Sayı (Temmuz 2023), 171-206.

Zubrû'l-Masîr eserinde ise;

*“Kütahyeye ahâlîsine ya Rab
Müyyesser eyle fazlun cennet*

*Vatanım maskat-ı re'sim durur ol
Am eyle devâ hînden sıyanet”²⁹*

ifadeleriyle dile getirmektedir.

Tahsilini Kütahya’da tamamlayan Ali Hibrî, tarihini zikretmeksizin “takdir-i ilâhî ile” Kütahya’dan bugün Yunanistan sınırlarında kalan Eğriboz/Kriptos ³⁰ adasının Kızılhisar şehrine seyahat edip burada kaldığını belirtmektedir. Kızılhisar’ı, sahil kenarında, her tarafı bostanlık, verimli, çam ve hurma ağaçları ile süslü, sulak, rahat ve ferah bir şehir olarak tarif etmektedir.³¹

Vatan-ı aslıyesi olan Kütahya nâm-ı şerîfi makâmdan takdir-i ilâhî ile dâru’l gazân ve büsn-i bilâd Agriboz cezâresinde sâbil-i bahr devâki’ Kızılhisar nâm şehirde kala nice şehir ol ki rahat-gâh-ı candır, kenârı sebze-zâr ve bostândır. Müzeyyen her tarafta merg-zârı, kalar her kûşede bir murg-i zârı. Hususen ki savk-ı suları onun ferah bahşeder can u cihanın

Hibrî, *Zubrû'l-Masîr* adlı eserinde şu beyitlerle Kızılhisar’da oturanlara duâ ederken kendisinin burayı vatan edindiğini belirtir:

*“Dabı hem sâkin-i Kızılhisar’ı
Garik-i bahr-ı ibsân it tamamet*

²⁹ Ali Hibrî Efendi, *Zubrû'l-Masîr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 1077), 107b. *Zubrû'l-Masîr* in kayıtlara yalnızca tek nüshası görülmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümü nr. 1077’de kayıtlı 67^b-107^b olan eser, *Manzûme Mine’lmi’l-Kelâm* adıyla kayıtlıdır. Talik hattıyla yazılan ve ne zaman yazıldığı belli değildir. Eser, 1311 beyit ve 205x127 boyutundadır. Yazmanın müellife mi ait olduğu yoksa istinsah mı edildiği belli değildir. Mecmûanın girişinde “mecmuâtü’l-fetâvâ” kaydı düşürülmüştür.

³⁰ Kızılhisar, Yunanistan’ın Eğriboz adasının güneyindeki Karistos kasabasının Osmanlı idaresindeki adıdır. Bk. Machiel Kiel, “Eğriboz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul, TDV Yayınları,1994), 10/491-493.

³¹ Köksal, *Osmanlı Dönemi Fıkıh-ı Ekber Tercümelere ve Ali El-Hibrî El-Kütahî’nin Tercümesi*, 66.

*Olara olmaya müstevlî afat
İsâbet itmeye dabı belâyyet*

*Tavattun eyledim ben dabı anda
Ezêlde böyle takdîr oldı kızmet*³²

İlim için gittiği Kızılhisar'da akrabalarından dostlarından ayrı kalmanın verdiği hüznü şöyle anlatır:

...tavattun edip ehib bâdandûr ve akrabâdan ba'îd, mehcûr, müfred

“Garibübî-kes ü bî-yâr u bî-hîş,

*Olurdum onda ben bî-çare dil-riş”*³³

1052 (1642/3) yılında *Hadikatü'l -fukahâ* adlı kendi eserini şerh ettiği bilinmektedir. ³⁴Tespit edebildiğimiz en eski nüsha olmasa da Kızılhisar'da yazılmış en eski nüsha tarihinin 1052 olmasından hareketle butarihten önce Kızılhisar'a yerleştiği ve kırk küsur yıldan fazla orada kaldığını söyleyebiliriz. ³⁵Yaşamını bu küçük sahil kasabasında dersler verip eserlerini yazarak geçiren Ali Hibrî, adada vefat edip buraya defnedilmiştir. ³⁶

Ali Hibrî Efendi'nin doğum tarihi bilinmemekle birlikte ölüm tarihi ile ilgili kaynaklarda verilen bilgilerde farklı tarihlerin verildiği gözlenmektedir. Bağdatlı İsmail Paşa,1037 (1627-88) yılında hayatta olduğunu belirtmekle birlikte ³⁷Hibrî'nin ölüm tarihi olarak “ve mâtebihâ fihudûdi seneti 1072” şeklinde belirterek yazarın H.1072 (H.1661-1662) tarihi civarında vefat ettiğini söyler. ³⁸Yine Ömer Rıza Kehhâle, Ali el-

³² Ali Hibrî Efendi, *Zubri'l-Masâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 1077), 107b.

³³ Ali Hibrî Efendi, *Hedîyyetü'l-Hibrî fî tercemeti minhâci'l-Mubammedî*. (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, 581), 3a-3b.

³⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınları, 1972), 1/326-327.

³⁵ Köksal, *Osmanlı Dönemi Fıkıh-ı Ekber Tercümeleri ve Ali El-Hibrî El-Kütahî'nin Tercümesi*, 57.

³⁶ Amet Molla Memet, *Ege Adalarında Klasik Türk Şiiri ve Şairler* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022),73.

³⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzabü'l-Meknun*, (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1972),1/612.

³⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951) 760.

Hibrî'nin vefat tarihini 1072 olarak zikreder. ³⁹İhsanoğlu, Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'nde verdiği bilgilerde Ali Hibrî Efendi'nin ölüm tarihine ilişkin önce madde başında 1080- 1669 tarihinin verildiği daha sonra da 1072-1661 civarında öldüğü bilgisini verir. ⁴⁰Müjgan Cunbur, Hibrî Efendi'nin ölüm tarihini 1672 olarak verir. ⁴¹Bursalı Mehmed Tahir ise "1080" (1669-1670) yıllarında vefat ettiğini belirtir. ⁴²Uzunçarşılı da 1080 hicri (1669-1670) yıllardan sonra ahirete göç ettiğini söyler. ⁴³Özvarlı'ya göre; ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1072 (1662) olarak verilmişse de (Hediyetü'l-ârifin, I, 760; Kehhâle, VII, 241) bu doğru olmadığını *Hediyetü'l-Hibrî* isimli eserinin hatimesinde eserini 1083 (1672) tarihlerinde tamamladığını belirttiğine göre Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği tarihin (1080/1670'ten sonra) isabetli olduğunu söyler. ⁴⁴Kadir Güler'in ve Uğur Türkmen'in *Kütahya Sanatçıları* isimli kitabında ise yazarın 1682 tarihinden sonra vefat ettiği tahmini üzerinde durulmuştur. ⁴⁵Bizim ise üzerinde çalıştığımız eser olan *Şifâü'l-ebdân'ın* nüsha taramalarında Kılıçali Paşa ve Reşit Efendi nüshalarının sonunda yer alan Kapudan Mustafa Paşa'ya yazdığı beyitlerin son kısmında geçen beyitte Ali Hibrî Efendi'nin "Olmadan bin doksan üç tamâm ⁴⁶/Bu kitâb-ı müstetab buldı hitâm" ⁴⁷beyti bize onun H.1093/M.1682 yıllarında hayatta olduğunu göstermektedir.

Ali Hibrî Efendi iyi bir eğitimle yetişmiş bir âlimdir. Yazdığı çeşitli risaleler,telif eserler ve tercüme ettiği eserlerin onun ilmi yönünün kuvvetli

³⁹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*. (Beyrut: Dimeşk Yayınevi, 1957), 7/241-242.

⁴⁰ Eklemmedin İhsanoğlu, *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi*, (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2008) 1/260-261.

⁴¹ Cunbur Müjgan, "Hibrî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004), 5/34.

⁴² Bursalı Mehmet Tahir, "Hibrî Ali Efendi", *Sırat-ı Müstakim*, İstanbul 1329, 7/ 39.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988), 4/547.

⁴⁴ M. Sait Özvarlı, "Hibrî, Ali Efendi", TDV İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/517.

⁴⁵ Kadir Güler-Uğur Türkmen, *Kütahya Sanatçıları* (Kütahya: Ekspres Matbaası, 2013), 134.

⁴⁶ Hibrî Ali Efendi, *Şifâü'l-ebdân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, 102), 256^b-257^b.

⁴⁷ Güler-Türkmen, *Kütahya Sanatçıları*, 129-130.

olduğunu göstermektedir. Ali Hibrî Efendi, küçük, orta ve geniş hacimli pek çok eser kaleme almıştır. Müellif; ilmihal, tıp, tasavvuf, akaid, fıkıh, kelâm, ahlâk konularında eserler vermiştir. Ömrünü ilim ve irfana ayırdığını kendi ağzından şu şekilde ifade etmektedir:

*Ömrü azîzi nazîmimi ilim ve marifete huruç ve sarf edub funun-u şettâda da kütübücem've telîf ederdim*⁴⁸

Müellifin ömrünün sonlarına doğru bile eser yazmaktan vazgeçmediğini söyleyebiliriz. Özellikle *Fıkhü'l-Ekber*'de geçen şu dizeler bize yaşlılık döneminde nefes almakta zorlandığını göstermektedir:

Sorarsan Hibrî'nin halini;

Bir dem gam ve mihnetlerinin yok hisabı

Bad-ı hasret-i güzeste eyyam-ı ömrüm

Nem-i benim dema ârâm harabî

Nice şerb eyleyem derd-i derunum

Ecel mürg-i zaman eyler nişâm

Birileri derler derd-u hasretîyle

Cenabından o maden feth-i bab-ı...⁴⁹

Kütahya'da tahsilini tamamladıktan sonra Kızılhisar'a yerleşmiş bu mevkide yer alan Kızılhisar Medresesi'nde görev yaptığı bilinmektedir. Ali Hibrî Efendi'nin *Minhâc-ı Muhammedî* isimli eseri istinsah eden kişinin (1077) yazdığı detay bilginin bize hoca-talebe ilişkisini göstermektedir. İstinsah eden kişi şöyle der:

*Bu kitabın müellifi, şeyhimiz üstadımız dedi ki; 1074 yılının Recep ayında Cuma günü öğleden sonra bu kitabın cem', tedvîn, tasnîf, tezhîb ettim.*⁵⁰

Kızılhisar Medresesi, tekke ve Varoş Camii veya -Cami-i Kebir – aynı mevkide yer alıyordu. Yûsuf Efendi'ye dair arşiv belgesinde de Varoş Camiine atıfta bulunulması, medresenin cami civarında bulunduğuna işaret

⁴⁸ Ali el-Hibrî, *Hediyetü'l-Hibrî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 581), 4^a.

⁴⁹ Ali el-Hibrî, *Şerhü'l-Fıkhü'l-Ekber* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 4917), 4^b.

⁵⁰ Ali el-Hibrî, *Minhâc-ı Muhammedî ve't-Tariki'l-Abmedi* (İstanbul: Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, 1926), 376^a.

eder. Söz konusu mevkide bu eğitim kurumuna ilişkin somut bir kalıntı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, burada görev yapmış bulunan âlimler sayesinde Kızılhisar Medresesi hakkında detaylı bilgilere ulaşabiliyoruz. Bu medresede Ali Hıbrî Efendi ve Esîrî Mehmed Yûsuf görev yapmıştır. Esîrî Mehmed Yusuf'un arşiv kaydı mevcuttur.⁵¹

Eserlerini yazarken Arapça diline alışkın olmayanlar için Türk lisanı ile yazdığını söyler:

*Arabi terkiib olunmagn Arabiyyet ile aşina olmayan taliblere istibracı asir ve faidesi yesir olunmagn bu abd-i fakir müzâhib-i hakir Ebû Mubammed Ali el-Hıbrî el-Kütâbi fehbâran ev el-Kızılhisârî fehbâran basarâtu bunyû benefsibi ve ceale levmebu hayran minüim mibi fâidesi âmme ve fehm-i âsân olmagün kitâb-ı müşârunileybi Türki lisân ile terceme eyledim.*⁵²

1.2. Ali Hıbrî Efendi'nin Eserleri

1.2.1. *Tuhfetü-t-tullâb*: Arapça küçük bir risaledir.⁵³

1.2.2. *Hadikatü'l-fukabâ ve şerhi Telhîsu'l-fetâvâ ve ş-şurûh*: Müellif bu eserini *Telhîsu'l-fetâvâ* adıyla şerhetmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, bu şerhin beş cilt halindeki bir nüshasının Manastır Kütüphanesi'nde bulunduğunu kaydeder.⁵⁴ Bağdatlı İsmâil Paşa'nın *el-Evfâ fî telhîsi'l-Fetâvâ* adıyla kaydettiği eser⁵⁵ de bu olmalıdır.

1.2.3. *Zübrü'l-masîr*: Akaid konularını açıklayan Türkçe manzum bir risâledir.⁵⁶

1.2.4. *el-Minhâcü'l-Muhammedî ve't-tarîki'l-Ahmedî*: İslam dininin inançları hususunda kaleme alınan bir eserdir, eserin dili Arapçadır.⁵⁷

⁵¹ İbrahim Alper Arısoy, *Türk-Yunan İlişkilerine Adalar Arasından Bakış: Kızılhisar Karystos* (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023), 100.

⁵² Hıbrî, *Şifâü'l-Ebdân* (Beyazıt bölümü, 1272), 2^b.

⁵³ Ali el-Hıbrî, *Tuhfetü't-tullâb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 2515).

⁵⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/ 278-279.

⁵⁵ Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, I/ 760-761.

⁵⁶ Hıbrî, *Zubrü'l-Masîr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 1077).

⁵⁷ Ali el-Hıbrî, *Minhâcü'l-Muhammedî ve't-Tarîki'l-Ahmedî* (Veliyyüddin Efendi, 1926).

1.2.5. *ez-Zubrü'l-Abir*: İbrâhim el-Halebî'ye ait Mülteka'l-ebhur'un genişletilmiş Türkçe bir tercümesi olan eser⁵⁸ ilmihal niteliğindedir.⁵⁹

1.2.6. *Hediyetü'l-Hibrî*: Arapça olarak 1073/1074? yılında kaleme almış olduğu *el-Minhacü'l-Muhammedî*'nin tercümesidir.⁶⁰

1.2.7. *Fevâid-i-Hibrîyye*: Veba salgınıyla ilgili bir risaledir.⁶¹

1.2.8. *Münyetü'l-âbidîn*: Molla Fenârî'nin *Şürâtü's-salât* adıyla tanınan birkaç varaklık risâlesinin Türkçe şerhidir. Eserin muhtevasını temizlik ve namaz oluşturur.⁶²

1.2.9. *er-Risâletü'l-Fıkb*: Bu eser içerisinde on iki farklı risâle bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarına yanlış okunma sonucu müellifi Ali el-Cerî Kütahî Kızılhisarî olarak kaydedilen eserde müellif hamdeleden sonra ismini "Ali Hibrî Kütahî fahharan Kızılhisarî fahharan" şeklinde dile getirir.⁶³

1.2.10. *el-Ukûdü'd-Dürriyye fî şerhi'l-Ferâzi'l-Hibrîyye*: Müellifin ferâizle ilgili kendi yazdığı eserine yazdığı bir Arapça bir şerhtir.⁶⁴

1.2.11. *Fıkb-ı Ekber Tercümesi*: İmâm-ı A'zam Ebu Hanife'nin oğlu Hammad b.Ebî Hanife kanalıyla nakledilen *Fıkb-ı Ekber* adlı itikada dair risalesinin Türkçe tercüme ve şerhidir.⁶⁵

1.2.12. *Terceme-i Kısâs-ı Enbiya*: Peygamberler tarihi ile ilgili yazılan manzum bir eserdir. Kütüphane kayıtlarında Ali Hibrî Efendi'ye ait olduğu yazılan bu eserde Hibrî'nin ismine rastlanılmamakla birlikte Ebû Muhammed künyesinin bulunması eserin Hibrî'ye ait olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

⁵⁸ Ali el-Hibrî, *ez-Zubrü'l-Abir*, (Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 7884).

⁵⁹ Ali el-Hibrî, *ez-Zubrü'l-Abir*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 945)

⁶⁰ Ali el-Hibrî, *Hediyetü'l-Hibrî fî tercemeti minbâci'l-Muhammedî*, (Hamidiye, 581).

⁶¹ Ali el-Hibrî, *Fevâid-i Hibrîyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 2757).

⁶² Ali el-Hibrî, *Münyetü'l-âbidîn*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 949).

⁶³ Ali el-Hibrî, *er-Risâletü'l-Fıkb*. (Ankara: Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 3148).

⁶⁴ Ali el-Hibrî, *el-'Ukûdü'd-dürriyye fî şerhi'ferâ'izî'l-Hibrîyye* (İstanbul: Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 2640).

⁶⁵ Ali el-Hibrî, *Şerhu'l-fıkbî'l-ekber*, (Nurosmaniye, 4917).

Bursalı'ya göre Ali Hibrî Efendi'ye atfedilen diğer eserler şunlardır. **1. Zübdetü'l-fiker fî ziyâreti seyyidi'l-beşer** **2. Nebzetü'l-menâsik** **3. Şerb-i Hadîs-i Erbaîn**⁶⁶Ancak bu eserlerin Hibrî'ye aidiyetine dair Kütüphane kayıtlarında başka deliller tespit edilememiştir.

2. Şifâü'l-Ebdân

2.1. Şifâü'l-Ebdân Nüshaları

2.1.1. Serez Nüshası: Müellifi Bülbülzâde, Ebû Muhammed Hibrî Ali b. Mustafa b. Mehmed el-Kızılhisârî el-Kütahyevî olarak verilen, Süleymaniye Kütüphanesi Serez koleksiyonunda *Şifâü'l-ebdâni'l-merzâ fî sirri menâfi'i'l-Kur'âni's-şerîfve'l-esmâi'l-hüsnâ* ismiyle kayıtlı olan eserin koleksiyon numarası 03934-005'dir. Talik hattıyla yazılan eser, 169 varak 21 satırdır ve eserin istinsah tarihini şu şekilde verilmiştir: H.1093/M.1682'den sonra diye not düşülmüştür.

2.1.2. Şazeli Tekkesi Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Şazeli Tekkesi koleksiyonunda *Şifâü'l-ebdâni'l-merzâ fî sirri menâfi'i'l-Kur'âni's-şerîfve'l-esmâi'l-hüsnâ* ismiyle kayıtlı olan eserin koleksiyon numarası 00099-001'dir. Nesih hatla yazılan eserin istinsah tarihi H.1093/M.1682'dir ve eser 228 varaktır.

2.1.3. Topkapı Revan Köşkü Nüshası: Müellifi Ebû Muhammed Ali el-Hibrî'dir. *Tercüme-i Dürrü'n-Nazîm* adına kayıtlı olan eserin istinsah tarihi H.1110/M.1699'tur. Eserin envanter nosu: 107'dir. Eser 242 varaktır.

2.1.4. Hamidiye Nüshası: Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye koleksiyonunda 178 arşiv numarası ve *Şifâü Ebdâni'l-merzâ fî sirri menâfi'i'l-Kur'ânve'l-esmâi'l-hüsnâ* ismiyle, Ebu Muhammed Ali el-Hayrî el-Kütâhî el-Kızılhisârî adına kaydedilmiştir. Eser, Eğriboz'da yaşayan Cenevîli Ali Yazıcı tarafından 4 Muharrem H.1114 /M.1702 senesinde istinsah edilmiştir. (148b.). Eser, nesih hattıyla, 27 satırlı 154 varaktan oluşmaktadır.

2.1.5. Hekimoğlu Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu koleksiyonunda, 528 arşiv numarası ve *Şifâü Ebdâni'l-merzâ fî sirri menâfi'i'l-Kur'ân ve'l-esmâi'l-hüsnâ* ismiyle, Ebu Muhammed Ali el-Hibrî el-Kütâhî el-Kızılhisârî adına kayıtlıdır. Eser, Yusuf b. Muhammed el-Kızılhisârî tarafından H.1118/M.1706 yılının Safer ayında istinsah

⁶⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/ 278-279.

edilmiştir. Talik hattıyla, 29 satırlı olarak yazılan eser, 61 varaktan meydana gelmektedir.

2.1.6. Zeytinoğlu Nüshası: Eser, Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi-Tavşanlı, Zeytinoğlu Koleksiyonunda 43 Ze 289 arşiv numarası ve *Şifâabdaniül-Maşa fî sırı menâfiül-Kuran ve'l-esmâü'l-hüsnâ* ismiyle, Ebu Muhammed Ali el-Hayri Kütahyavî adına kayıtlıdır. Müstensihi Mustafa Kızıllhisârî olup H. 1123 /M.1711 tarihinde istinsah edilmiştir. Eser 258 varaktır. Satır sayıları değişiklikler gösterir.

2.1.7. Beyazıt Nüshası: Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Türkçe el yazmalar bölümünde *Şifâül-ebdân* ismiyle kayıtlıdır. Müstensihi Ali Hibrîel-Kızıllhisârî'dir. Eserin (H. 1187/M.1773)Nr. 1272 olan, nesih hat ile yazılan eser; 15 satır ve 460 sayfadan oluşmaktadır.

2.1.8. Reşid Efendi Nüshası: Süleymaniye kütüphanesinde Reşit Efendi koleksiyonunda *Şifâül-ebdâni'l-merzâ fî şerb-i menâfi'l-Kur'ân ve'l-esmâü'l-hüsnâ* ismiyle ve 01324 koleksiyon numarasıyla el-Hibrî, Ebu Muhammed Ali b.Mustafab. Pir Muhammed Ebû Muhammed adı ile kayıtlı olan eserin istinsah tarihi H.1197/M.1782/1783'dir. Eser 269 varak, 21 satırdır.

2.1.9. Milli Kütüphane Nüshası: Ankara'da Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 1843 nr. numarası ve *Şifâ-ü Ebdâni'l-Marşa fî Sırrı Menâfi'l-Kur'ân ve'l-Esmâü'l-Hüsnâ* adıyla el-Hibrî Kızıllhisârî adına kayıtlıdır. Eserin müstensihi yazılmamıştır. İstinsah edildiği tarih H.1227/M.1811'dir. Eser; Türkçe olup ta'lik hattıyla, 19 satırlı olarak 106 varaktan oluşmaktadır.

2.1.10. Kılıç Ali Paşa Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi'nde Kılıç Ali Paşa Bölümü'nde, nşr. 102 ve *Şifâü'l-ebdâni'l-merzâ fî sırrı menâfi'i'l-Kur'âni's-şerîfe'l-esmâü'l-hüsnâ* ismiyle kayıtlıdır. İstinsah tarihi H.1199/M.1784/1785'tir. 21 satır 257varaktır.

2.1.11. İlhami Nüshası: Kütahya İl Halk Kütüphanesinde Yazma Eserler Bölümünde bulunan eser, *Şifâül-ebdân* ismiyle kayıtlıdır. Müellifi Ali el-Kütâhi, el-Kızıllhisârî'dir. Eserin müstensihi Hafız Muhammed Emin b. Osman Perlepevî'dir. İstinsah tarihi H.1232/M.1816-1817'dir. 383 varak olan eserin satır sayıları farklılıklar gösterir.

2.1.12. Erzurum Nüshası: Erzurum İl Halk Kütüphanesinde Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. *Şifâül-Ebdân* ismiyle Ebû Muhammed Alî Hayri Kütahyavî (ö. 1073/1662) adına kayıtlı

bulunmaktadır. Müstensihî Mustafa b. Muhammed Güzelhisarî'dir. İstinsah tarihi H.1132/M.1719'dur. Nr. 23905 ve Talik hattı ile Türkçe kaleme alınmıştır. Eser, 21 satır ve 220 sayfadan oluşmaktadır.

2.1.13. Manisa Nüshası: Manisa İl Halk Kütüphanesinde nr. 3393 ve *Şifâ'ü'l-Ebdânî'l* adıyla Ebû Muhammed Alî Hayrî Kütahyavî (ö. 1073/1662) adına kayıtlıdır. Müstensihî Mustafa b. Mehmed Karafişeri'dir. İstinsah tarihi H.1135/M.1722'dir. Eser talik hatlı ile Türkçe kaleme alınmıştır. 21 satır ve 211 sayfadır.

2.1.14. Gönenli Mehmet Efendi Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Gönenli Mehmet Efendi koleksiyonunda *Şifâü'l-ebdâni'l-merzâ fî sirri menâfi'i'l-Kur'âni's-şerîfve'l-esmâi'l-hüsnâ* ismiyle yer alan, demişbaş numarası: 5 olarak kaydedilen eser, istinsah tarihi 18 Şaban H.1157/M.1744-1745'tir. 180+8 varaktır.

2.1.15. Konya Nüshası: Konya yazma eserler kütüphanesinde *Şifâü'l-ebdâni'l-merzâ fî sirri menâfi'i'l-Kur'âni's-şerîfve'l-esmâi'l-hüsnâ* İsmiyle kayıtlı eser Rodos'ta bulunan Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesinden getirilmiştir. Demirbaş numarası: Rds: 69 dur. Eserin müstensihî Süleyman bin Ahmed 'dir. İstinsah tarihi H.1183/M.1769/1770'tir. Talik hattıyla yazılan eser, 168 varak/ 23 satırdır.

2.1.16. Almanya Nüshası: *Şifâ'u'l-Ebdân* ismiyle, HibrîAli Efendi (öl. 1080/1669) adına kayıtlı olduğu bilgisi yer alır. Müstensihî Mehmed Eşref b. Kemâl oluğu yazılıdır. İstinsah Tarihi H.1244/M.1828'dir. Talik hatla Türk lisanı ile kaleme alınan eser 23 satır 192 sayfadır.

2.1.17. Mısır Nüshası: Hidiv Kütüphanesi'nin Türkçe Yazmaları bölümünde nr. 9055 ve *Şifâul-ebdân* adıyla Hibrî Alî Kütâhî (ö. 1080/1670) ismiyle kayıtlıdır. Eserin müstensihî ve istinsahı yazılmamıştır. Eser, nesih hat ve Türk lisanı ile kaleme alınmıştır. Eser, 23 satırlı 217 sayfadır.

2.2. *Şifâü'l-Ebdân*'in Muhtevası

Şifâü'l-ebdân adlı eser oldukça hacimli bir eserdir ve muhtevâ olarak Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı sure, âyet ve esmâü'l-hüsnânın havâssını konu edinen eserlerden bir tanesidir. Biz aşağıda daha müttekâmil bir nüsha olması ve kelime seçimlerindeki daha isabetli durumu hasebiyle Beyazîd nüshasını esas alarak ve diğer nüshalardan da istifade ederek eserin muhtevasını ortaya koymak niyetindeyiz. Bu bağlamda eser; bir mukaddime, iki babdan ve birkaç fasıldan oluşmaktadır. Bu bab fasıllar şu şekildedir:

Şifâü'l-ebdân'ın Beyazid nüshasının muhtevası şöyledir: Müellif mukaddimeden önce esere şöyle bir giriş yapmıştır. Ali Hibrî Efendi âlemlerin rabbine hamd ü senâsını söyledikten sonra yüce Kur'ân-ı Kerîm'in üstünlüklerini dile getirir onun her türlü derde şifâ olduğundan bahseder sonra Hz. Peygamber'e salât ü selâm eder. Eserin kolay anlaşılması için de eseri Türk lisanı ile kaleme aldığını söyler. Ali el-Hibrî; "Lisan-ı Arabiye aşına olmayanlara faydası olsun diye tercüme eyledim."⁶⁷

Müellif, eserin mukaddimesinde: Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'e bir defada inmediğini yirmi üç yılda indiğini söylemiş Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı âyet ve surelerin zikrinin faziletli olduğunu dile getirir. Bu faziletlere dair İslâm âlimlerinden alıntılara, Hz. Peygamber'den rivayetlere yer verir. Daha sonra Esmâü'l-Hüsna'nın faziletlerini anlatır, Surelerin, Esmâü'l-Hüsna'nın hangi günlerde okunacağına dair bilgi vermiştir.

Müellif, mukaddimeden sonra 1.Bâba geçmiş ve burada Kur'ân-ı Kerîm'deki Fatıha suresiyle başlangıç yaparak surelerin şifâlarını öncelikle Hz. Peygamber'den rivayetlere ve diğer İslâm âlimlerinden alıntılara yer vererek anlatmıştır.⁶⁸ 1.Fasıl'da: Kur'ân-ı Kerîm'deki Bakara suresi ile Nas suresi arasında olan surelerin derda deva olan şifâlarını söylemiştir.⁶⁹ 2.Fasıl'da: Fasıl'ı-isti'âze; Besmele-i şerifenin faziletlerine ve havâssına, Fatıha suresinin sırlarına yer verilmiştir. Nas suresinin tefsirine, Fatıha suresinin esrârlı zikrine, Ümmü'l-Kur'ânın zikrine yer vermiştir.⁷⁰

Müellif, 2.Bâba geçtiğinde "Bab-ı Sani Esmâü'l-Hüsna Celile Zikerindedir" başlığıyla bu bölümü adlandırır şu şekilde devam eder: Esmâü'l-Hüsna sayısına, isimlerine hangi surelerde kaç tane Esmâü'l-Hüsna geçtiğine, Hz. Peygamber'in Esmâü'l-Hüsna ile ilgili rivâyetlerine ve Allâh'ın zat ve e'aline delâlet edenlere, Esmâü'l-Hüsna'nın manâlarına, İsm-i azâm esmâları ve hacetler için esmâlara yer verir. Ayın, yıldızların ve gezegenlerin durumuna göre okunacak âyet ve esmâdan bahseder. Seyr-i sülûk erbâbı için on fayda/on selek anlatır el-Bûnî'nin Et-Tezsilât İllâhîye-i rabbâniyyenin ve âyet-i Kur'âniyyenin havâs ve menâfîi tercümesin

⁶⁷ Hibrî, Hediyyetü'l-Hibrî (Hamidiyye, 581), 3^b.

⁶⁸ Hibrî, a.g.e, 6^a.

⁶⁹ Hibrî, Şifâü'l-ebdân (Beyazıt Bölümü, 1272), 10^a.

⁷⁰ Hibrî, Şifâü'l-ebdân (Beyazıt Bölümü, 1272), 117^b-163^b.

zikretmiştir. ⁷¹Esmâü'l-Hüsnâların gündüz saatlerinde marifeti hakkında bilgilere rastlıyoruz. ⁷² el-Bûnî'nin eseri olan *Kitâbü'l-Fevâidve'l-Avâid*' de Esmâullâhdan kırk ismin şerhinde tecrid (farklı) olduğunu her bir ismin şerhi aziminin varid olduğunu anlatır. “*Fasl-ı zikrullâh*” cemi ibâdetten efdal olduğunu dile getirmiştir. “*Fasl zikrin merâtibi beyânındadır*” diyerek Hücetü'l-İslâm İmâm Gazzâli *Usul-i Erbain* isimli kitâbindan rivayetleri aktarır.⁷³

Müellif, son kısımda fasıl başlığı ile “*fasl-ı evvel duânın fedaili zikrindedir*” diye başlıklı duâ etmekte çok faziletli ve faydalı azim olduğunu anlatır. Duâ etmenin dokuz fiili yöntemlerini sıralamıştır. Mübarek günlerde ve gecelerde okunacak duâlara yer vermiştir. Yemek yerken, birşey içerken, elbise giyerken, elbiseyi çıkartırken, eve girerken, evden çıkarken okunacak duâlara yemeğin evvelinde sünnet olan bilgiler vermiştir. Kuşluk vakti okunulacak duaları anlatır. Her hâdisе katında okunması mesnûn ve müstehab olan duâlara, “*Du'â-i tâ'ûn*” başlığı ile veba hastalığına dair okunulacak duâlar hakkında bilgi verir. “*Sabâha dâbil oldukada*” başlıkla sabah okunacak duâları sıralamıştır. “*Du'â-i nûr budur*” başlığıyla Arapça nurlu duâlara yer verir. Arapça duâlara, beyitlere ve virdlere yer vermiştir. “*Tesbîhme'sûr*” eyer verir. “*Lâ ilâhe illallâh*” zikrinin faziletini anlatmıştır Hz. Peygambere “*aleyhisselâma salavât getürmek fezâili beyânındadır*” başlığıyla Hz. Peygamber'e salavat getirmenin faziletini dile getirir.

Sonuç

İslâm dîninin bütün umdelerini kendisinde barındıran Kur'ân-ı Kerîm; aynı zamanda inananlarca maddî ve manevî hastalıklara şifâ olarak da kabul edilmiştir. Nitekim Kur'ân da kendisini “bir şifâ ve rahmet” olarak takdim etmektedir. Bu husustan hareketle, Kur'ân-ı Kerîm'in belli bir sistematiğe göre okunmasıyla, dilek ve amaca uygun olumlu neticelerin elde edildiği ileri sürülmüştür. Bu minvalde kültürümüzde havâssu'l-Kur'ân tarzında eserler kaleme alınmıştır. Hakkında yukarıda bilgi verdiğimiz Ali Hibrî Efendi'nin kısaca *Şifâü'l-Ebdân* olarak başlıklandırılan eseri havâssu'l-Kur'ân türünde yazılmış hacimli eserlerden biridir. Müellif, Kur'ân-ı Kerîm'deki surelerin, âyetlerin ve esmâ-i hüsnânın havâssını ayrı

⁷¹ Hibrî, *Şifâü'l-ebdân* (Beyazıt Bölümü, 1272), 261^b-299^a.

⁷² Hibrî, *Şifâü'l-ebdân* (Beyazıt Bölümü, 1272), 299^a-300^a.

⁷³ Hibrî, *Şifâü'l-ebdân* (Beyazıt Bölümü, 1272), 311^b.

ayrı bablarda kaleme almış, Hz. Peygamber'den rivayetlere ve İslâm âlimlerinin konuyla ilgili eserlerine atıflarda bulunarak eserini hazırlamıştır.

Eserin müellifi Ali Hibrî Efendi, Kütahya'da doğmuş, 17.yüzyıl Osmanlı âlimlerinden biridir. Ali Hibrî Efendi iyi bir eğitim hayatından sonra Yunanistan'da bulunan Eğriboz Adası'nın güney ucundaki küçük bir sahil kasabası olan Kızılhisar kasabasına giderek ömrünü bu küçük kasabada geçirmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmını burada yazmıştır. Ali Hibrî Efendi'nin bazı kaynaklarda Kızılhisarî olarak nitelendirilmesi, onun doğum yerinden ziyade yaşadığı yere nispet edildiğinin bir göstergesidir. Ali Hibrî Efendi'nin, Kızılhisar kasabasında tanınan bir âlim olduğu, ömrünün önemli bir bölümünü orada geçirdiği ve eseri yazarken yaşının bir hayli ilerlemiş olduğu *Şifâü'l-ebdân*'da haber verilmektedir. *Şifâü'l-ebdân* bir mukaddime ile iki bâb ve birkaç fasıl ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Eserin hâtimesinde; Kapudan Mustafa Paşa'ya sunulduğu bilgisi de yer almaktadır.

Çalışmamızda müellifin diğer eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiş, insanlara şifâ kaynağı olması temennisiyle yazdığı *Şifâü'l-Ebdân* ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Yaptığımız katalog incelemelerinde eserin 17 nüshası tespit edilmiş ve bu nüshalar karşılaştırılmıştır. Müellif hattına ulaşamamıştır. Eserin Serez, Şâzelî, Konya, Rodos, Hamidiye, Millî Ktp. Erzurum nüshası gibi umumî kütüphanelerdeki nüshalarının yanı sıra İlhamî nüshası gibi bazı şahısların özel kütüphanelerinde de nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshaların içinde Arapça kelimelerin, Arapça hadis ve duâların olması ve satır farklılıklarından ötürü nüshalarda sayfa sınırlamasına göre okunmada farklılıklar gözlenebilmektedir. Ayrıca eserlerinin nüshalarının bir kısmının Eğriboz/Kızılhisar bölgesine yakın yerlerdeki kütüphanelerde bulunması ve eserlerinin o bölgedeki kişiler tarafından istinsah edilmesi o bölge halkı tarafından da tanındığını ve saygı duyulan kişi olduğunu gösterir.

Müellifin en ünlü eserlerinden biri olan *Şifâü'l-Ebdân* merkeze alınarak hazırlanan bu çalışmamızın yeni çalışmalara vesile olmasını temenni ederiz.

Kaynakça

- Ahteri, Mustafa Efendi. *Abteri-i Kebir*, haz. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Akbıyık, Huriye. *Kur'ân İlimlerinden Birisi Olarak Havâssü'l-Kur'ân*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ali el-Hibrî el-Kütâhî. *Hedîyyetü'l-Hibrî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 581, 2b-488b.
- Ali el-Hibrî el-Kütâhî. *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nurosmaniye, 4917.
- Ali Hibrî Efendi, *el-Minhâcü'l-Muhammedî ve't-Tarîkı'l-Ahmedî*. İstanbul: Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1926.
- Ali Hibrî Efendi, *ez-Zubrü'l-Ahir*. Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt, nr.7884.
- Ali Hibrî Efendi, *ez-Zubrü'l-Ahir*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 945.
- Ali Hibrî Efendi, *Hedîyyetü'l-Hibrî fî Tercemeti Minhâci'l-Muhammedî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, 581.
- Ali Hibrî Efendi, *Zubrü'l-Masîr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 1077.
- Ali Hibrî Efendi. *el-'Ukudü'd-Dürriyye fî şerhi Ferâ'izi'l-Hibrîyye*. İstanbul: Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 2640.
- Ali Hibrî Efendi. *er-Risâletü'l-Fıkh*. Ankara: Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 3148/2).
- Ali Hibrî Efendi. *Münyetü'l-Abidin*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 949.
- Ali Hibrî Efendi. *Tuhfetü't-tullâb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 2515.
- Ali Hibrî Efendi, *Fevâid-i Hibrîyye*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 2757.
- Ali Hibrî Efendi, *Şifâü'l-Ebdâni'l-Merzâ fî Surri Menâfi'i'l-Kur'âni's-Şerîf ve'l-Esmâi'l-hüsnâ*. İstanbul: Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa Bölümü, nr. 102.

- Ali Hibrî Efendi. *Şerhu'l-fıkhi'l-ekber*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nurosmaniye, 4917.
- Arısoy, İbrahim Alper. *Türk-Yunan İlişkilerine Adalar Arasından Bakış: Kızılbaş Karystos*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 1 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 1. Baskı, 2010.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hedyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Nşr. Rifat Bilge- Mahmut Kemal İnal. 1. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1951.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Îzâbu'l-Meknûn fî Zeyl-i ala Keşfü'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya Kılıslı Rifat Bilge. 1. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1972.
- Bursalı Mehmet Tahir. "Hibrî Ali Efendi", *Sırat-ı Müstakîm*, VII. Cilt, 1329, s.39.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri* haz. Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz. I-II-III Cilt. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2009.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 19. Basım, 2016.
- Ebu Muhammed Ali el-Hayr el-Kütâhî el-Kızılhisârî. *Şifâü'l-Ebdânî'l-Merzâ fî Şerh-i Menâfî'l-Kur'an ve'l-Esmâ'l-Hüsnâ*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, 1272.
- Ebu'z-Ziyâ Mehmet Tefvîk. *Lugât-i Ebu'z-Ziya*. İstanbul: Matbaa-i Ebuziyâ, 1306/1888.
- Eroğlu, Muhammed. "Havâssu'l Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16/ 522-523. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ez-Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır. *El-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988.
- Güler, Kadir. *Kütahya Şairleri II*. Kütahya: Ekspres Matbaası, 1. Baskı, 2017.
- Güler, Kadir-Türkmen, Uğur. *Kütahya Sanatçıları*. Kütahya: Ekspres Matbaası, 1. Baskı, 2013.

- Güler, Mehmet. “Hibrî Ali Efendi’nin Bilinmeyen Kasideleri”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12.Sayı (Temmuz 2023),171-206.
- Günay, İlhâmi. “Ali Hibrî El-Kütahî’nin Havâssu’l-Kur’ân Konusundaki Şifâü’l-Ebdân’ının Yeni Bir Nüshasının Literatüre Kazandırılması”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, (48. Sayı Nisan 2016), 314 – 331.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şemsuddîn Ebû Abdillab Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zer’i ed-Dimeşkî. Zâdu’l-Meâd fî Hedyi Hayri’l-İbâd, Muessetu’r- Risâle*. 4 Cilt. Beyrût: 1998.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şemsuddîn Ebû Abdillab Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zer’i ed-Dimeşkî. Zâdu’l-Meâd fî Hedyi Hayri’l-İbâd, Muessetu’r- Risâle*. 4 Cilt. Beyrût: 1998.
- İhsanoğlu, Eklemeddin. *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi*. 1 Cilt. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2008.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu’cemü’l-Müellifin*. 7 Cilt. Beyrut: Dimeşk Yayınevi, 1957.
- Köksal, Merve. *Osmanlı Dönemi Fıkıh-ı Ekber Tercümeleri ve Ali El-Hibrî El-Kütahî’nin Tercümesi*. Kocaeli: Koceli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Memet, Amet Molla. *Ege Adalarında Klasik Türk Şiiri ve Şairler*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Müjgan, Cunbur. “Hibrî”. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* 5/34 Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,2004
- Nâcî, Muallim. *Lugat-i Nâcî*. İstanbul: Asir Matbaa, 1308/1891.
- Özvarlı, Mehmet Sait. “Hibrî, Ali Efendi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*17/428. İstanbul, TDV Yayınları,1998.
- Şener, Halil İbrahim *Manzûm Esmâü’l-Hüsnâlar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985.
- Taşköprizâde. Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu’s-Sa’âde ve Misbâhu’s-Siyâde fî Mevzû’âti’l-’Ulûm*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 1405.
- TDK. Erişim 27 Kasım 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

Uludağ, Süleyman. “Havâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16/517. İstanbul: TDV Yayınları,1997.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1988.